

Yükseköğretimde e-öğrenme ve engellilik

Öğr. Gör. Süleyman ARI^a

^a Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir, Türkiye 26470

Özet

Jane Seale, Yüksek Öğretimde e-öğrenme ve engellilik adlı (e-Learning and Disability in Higher Education: accessibility research and practice, 2006) yapıtında ortaya koyduğu projesiyle eleştirel engellilik çalışmaları teorisine ve pratiğine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Seale bu yapıtında sunduğu eğitim paradigmasıyla engelliler ve dezavantajlılar için bir eğitim modeli önermektedir. Seale'nin ünite 1'de ifade ettiği gibi, bu kitabın temel amacı "Birçok araç ve yöntemin olmasına rağmen uygulayıcılar erişilebilirlik konusunda neden hala bir çığır açacak buluşa ihtiyaç duymaktadırlar?" sorusuna yanıt aramaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yükseköğretim, e-öğrenme, engellilik

Abstract

Jane Seale aims to contribute to the theory and practice of critical disability studies with the project (e-Learning and Disability in Higher Education: accessibility research and practice, 2006). Seale offers a training model for disabilities and disadvantages through its educational paradigm. As Seale expresses in unit 1, the main purpose of this book is "Why do practitioners still need breakthroughs in accessibility, even though there are many tools and methods?"

Keywords: Higher education, e-learning, disability

Kaynak Gösterme

Arı, S.. (2018). Yükseköğretimde e-öğrenme ve engellilik. [Kitap tanıtımı: (e-Learning and Disability in Higher Education: accessibility research and practice, J. Seale, (Ed.)). *AUAd*, 4(2), 235-243.

Giriş

Genel olarak uygulayıcıların bakış açısıyla ele alınan kitabın odak noktası erişilebilir e-öğrenmedir. Seale erişilebilirliğin gerekliliğine dair bazı farkındalıklar bulunmakla birlikte literatürde genel bir bilgi eksikliği ve bilinçsizlik bulunduğunu ifade etmekte ve bir eleştirel süzgecin eksikliğine işaret etmektedir. Erişilebilir e-öğrenme arayışında ve tasarımında mucizevî çözümler beklenilmemelidir. Kitap, erişilebilir e-öğrenme tasarımı ve sunumunda süreçler ve uygulamaların nasıl olacağı konusuna ışık tutmaktadır.

Bölümler

Kitap üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlar “Durumu bağlamaştırma”, “Durumun genel bir resmini çizmek” ve de “Durumu kavramsallaştırma”.

Birinci kısımdaki bölümler erişilebilirliğin neden eğitim uygulayıcıları açısından önemli ve anlamlı olduğu sorusuna yanıt aramaktadır.

İkinci kısımdaki bölümler bir yükseköğretim kurumundaki farklı paydaşların perspektiflerini erişilebilirlik açısından incelemektedir.

Kısım 3 durumu kavramsallaştırmakla ilgilidir. Seale bunu ele alırken “Ne olmuştur?”, “Ne olmaktadır?” ve “Ne olmalıdır” gibi sorulara yanıt aramaktadır. Arkasından Seale, “neden erişilebilirlik önemlidir?” sorusuna literatürde verilen yanıtları sıralamaktadır. Bunlar, hukuksal neden, moral neden, ticari ve pedagojik nedenlerdir. Dolayısıyla, erişilebilirlik önemlidir çünkü hukuksal yaptırımları vardır. Erişilebilirlik önemlidir çünkü yapılması gerektirir. Erişilebilirlik önemlidir çünkü ticari kazanç sağlar. Erişilebilirlik önemlidir çünkü pedagojik açıdan öğrenmeyi destekler.

Seale’ye göre bir yükseköğretim kurumundaki erişilebilirlikle ilgili sorumluluklar tüm paydaşlar arasında paylaşılmalıdır. Bu paydaşlar; öğrenciler, öğretmenler, destek hizmetleri, personel eğitmenleri ve de yöneticilerdir. Ünite 5’ten ünite 10’a kadar olan ve “Durumun genel bir resmini çizmeyi” hedefleyen bölümler bu paydaşların perspektiflerini ele almaktadır. Başarılı bir erişilebilirlik bu paydaşların stratejik ortaklığına bağlıdır ve her bir paydaş diğerlerinin perspektiflerini anlamalıdır.

Dahası, Seale erişilebilirlik yöntemlerine ek olarak, kavramsal araçların, metaforların, modellerin ve de teorilerin gerekliliğinden söz eder. Böylece, ünite 11’den ünite 14’e kadar olan “Durumu kavramsallaştırma” kesimindeki bölümlerde yazar, yeni kavramsal araçlar, metaforlar, modeller ve kuramları ele almaktadır. Bu bağlamda Seale, kurumsal yaklaşım,

öğrenme toplulukları yaklaşımı ve de etkinlik kuramı yaklaşımını inceler. Sonuç olarak, Seale bu konuda sihirli çözümlerin bulunmadığına işaret etmektedir.

Şimdi bu yapının sonraki ünitelerine kısaca göz atalım:

- Ünite 2’de yazar farklı engellilik modellerinden söz eder; bunlar, bireysel model, idari model ve de sosyal modeldir. Seal’e göre, farklı modeller farklı hizmetlerin sağlanmasına yol açmaktadır. Burada engellilik, öğrenciyle sunulan eğitim arasındaki uyumsuzluk olarak tanımlanmıştır. Böylece, erişilebilirlik de bir öğrenme ortamının öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi olarak tanımlanmıştır. Not edilmesi gereken bir başka önemli etken de HESA (Higher Education Statistical Agency- Birleşik Krallık) istatistiklerine göre yükseköğretimdeki engelli öğrenci sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu ünite de yazar farklı engel gruplarına dair oranları vermektedir. Aşağı yukarı yükseköğretimdeki öğrencilerin yüzde onu engelli olarak belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) yaptığı engellilik tanımı sosyal modelden etkilenmiştir. Dolayısıyla, “Engellilik sağlık koşullarıyla bağlamsal etmenlerin bir etkileşimidir.” şeklinde tanımlanmıştır. Böylece, engel, bireyin etkinliklerindeki (kendi kontrolü dışındaki) kısıtlanmalar olarak özetlenmiştir. Sonuç olarak engelli öğrencilerin aldıkları hizmetler ve öğrenme deneyimleri engellilik tanımına göre değişmektedir. Erişilebilirlik, dolayısıyla öğrenme ortamlarının herkesin ihtiyacına yanıt verebilme yetisi olarak tekrarlanmıştır.
- Ünite 3’te Seale, erişilebilirlikte yardımcı teknolojilerin önemli bir yer tuttuğundan söz eder. E-öğrenme denince, bunu teknolojisiz düşünmek imkansızdır. Ancak, Seale’ye göre teknoloji bir başına bir katkı sunmaz; önemli olan nasıl ve nerde kullanılacağını bilmektir. E-öğrenme büyük ölçüde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla olmaktadır. Yardımcı teknolojiler engelli öğrencilerin sorunlarını hafifleten geniş bir yelpazede araç gereçler, stratejiler, hizmetler ve uygulamalar olarak tanımlanmıştır. E-öğrenme eşitlikçi ve kapsayıcı bir eğitim modeli potansiyeline sahiptir çünkü doğası gereği esnek ve uyarlanabilir olmak zorundadır. Ancak, bu özelliğinin engelliler söz konusu olunca daha da büyük bir dijital uçuruma yol açabilme tehlikesi vardır, çünkü e-öğrenme ortamlarında kullanılan teknolojilerin erişilebilir nitelikte olması gerekir.
- Yazar ünite 4’te farklı erişilebilirlik tanımlarına değinmekte, “E-öğrenme hangi yönleriyle erişilebilir olmalıdır?” sorusunu; “Ders yazılımı (courseware), kütüphane

kaynakları, yazılı metinler, sunumlar, çoklu ortam” olarak belirtmektedir. Burada genel olarak erişilebilirlik öğrenenlerin ihtiyaçlarını karşılamak olarak tanımlanmıştır. Yine de erişilebilirlik konusunda bugüne kadar hiç bu kadar kafa karışıklığı olmamıştır. Kafa karışıklığı Seale’ye göre, erişilebilirliğin anlamına dair ve de bu konuda kimin sorumlu olacağına dairdir. Yazarın belirttiği ilk erişilebilirlik tanımı “Herkes için erişim”dir. İkinci tanımsa “Her teknolojiyle erişim”dir. Yazarın ifade ettiği üçüncü erişilebilirlik tanımıysa “Her ortamda ve her yerden erişim”dir. Dolayısıyla erişilebilir e-öğrenme ders malzeme ve içeriklerinin bilgisayar ortamında en geniş kitle tarafından erişilebilirliğini ifade eder. Yazar burada yasal mevzuatların da önemini altını çizmektedir. Erişilebilirlik konusunda WCAG (Web Content Accessibility Guidelines – Web İçeriği Erişilebilirlik Rehberi) önemli bir yol göstericidir. Avrupa Birliği Komisyonu kıta ve ülkeler düzeyinde erişilebilirliğin artırılması yönünde önerilerde bulunmuştur. Dolayısıyla genel olarak erişilebilirlik teknoloji ve çevre gözetmeksizin çevrimiçi deneyimlerin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Erişilebilirlik konusunda kabul gören en önemli mevzuatlar ABD’de ADA 1990 (American Disability Act) ile Rehabilitasyon yasınının (1973) 504. ve 508. kısımları, İngiltere’de ise; Engellilik Ayrımcılığı Kanunu (Disability Discrimination Act -1995) ile Özel Eğitsel Gereksinmeler ve Engellilik yasalarıdır. Yazara göre, standartlara ve mevzuatlara rağmen erişilebilirlikte gözle görülür bir başarı sağlanamamıştır çünkü hangi standartların ve mevzuatların kullanılacağına yönelik belirsizlik ve standartlar arasındaki farkların oluşturduğu karmaşa net bir küresel çözümü engellemektedir.

- Ünite 5’te yazar konuyu engelli öğrenci açısından işlemektedir. Burada engelli öğrencilerin yaşadığı pozitif ve negatif deneyimlere yer verilmiştir. Yazar bunu ele alırken kişisel anlatılardan ve araştırma bulgularından yararlanmıştır. Üzerinde durulan temel sorular engelli öğrenci açısından, “Aldığım e-öğrenme dersi içerikler ve gerekli teknolojiler benim açımdan erişilebilir mi?” sorusu olmuştur. Seale çözümün tüm paydaşların sorumluluklarını yerine getirmesiyle başarılabilirliğini vurgulamaktadır.
- Ünite 6’da Seale öğretim elemanının perspektifini ele almaktadır. Burada temel motifin yasal mevzuatlar olduğuna değinilmiştir. Ayrıca evrensel tasarım, kapsayıcı tasarım ve de bütüncül tasarım modellerinden söz edilmektedir. Kapsayıcı tasarım (inclusive design) en baştan engelli öğrencileri kapsamayı hedefler. Dolayısıyla proaktif ve esnek yapıdadır. Aynı şekilde evrensel tasarım herkes için erişimi içermektedir; proaktif ve esnektir. Son olarak bütüncül tasarım pedagojiyi temel alır. Üç tasarım yaklaşımı da

proaktif ve esnektir. Sonuç olarak yazar iki tür erişilebilirliğin mümkün olduğunu söyler ve bunlar “Pedagojik erişilebilirlik” ve “Teknik erişilebilirlik”tir. Böylece tüm paydaşların sorumlulukları daha kolay bir şekilde paylaşılacaktır.

- Ünite 7’de yazar öğrenme teknolojilerinin perspektifini incelemektedir. Burada yazar öğrenme teknolojileri açısından önemli olan sorunların “Nasıl erişilebilir e-öğrenme malzemeleri hazırlayabileceği” ve de “Bunun için hangi araç ve gereçlerin gerekli olduğunu” belirtir. Yazar sorunsalın derinliğini ifade etmek için arkeolojiyi bir metafor olarak kullanmaktadır. Yine bu ünite de tasarım modellerinden söz edilmiştir. Burada adı geçen tasarım modelleri evrensel tasarım, kullanılabilirlik, kullanıcı odaklı tasarım, uyarlanabilir tasarım ve de yardımcı teknolojiyle tasarımıdır.
- Ünite 8’de, yazar öğrenci destek hizmetlerini incelemektedir. Seale burada iki çeşit destek hizmetlerinden söz eder; bunlar yardımcı teknolojiler ve kütüphane hizmetleridir. Bu hizmetlerin kimi daha planlı sunulurken kimi daha çok günü kurtarma amaçlıdır. Kütüphane hizmetlerine tüm öğrenciler ihtiyaç duyarken, yardımcı teknoloji hizmetine yalnızca engelli öğrenciler ihtiyaç duymaktadır. Engelsiz bir hizmet için hem paydaşların hem de bu iki tür hizmeti sağlayanların işbirliği gereklidir.
- Seale Ünite 9’da personel eğitmenlerinin perspektifini ele almaktadır. Burada önemli olan bireysel gereksinimlerle kurumsal gereksinimlerin dengelenmesidir. Eğiticinin eğitmeni bunu sağlar. Bunu sağlarken de kurumsal farkındalık ve erişilebilirliğin sağlanmasındaki rolü üzerinde durur. Seale iki yöntemden söz eder, bunlar teşvik ve talimatlardır.
- Ünite 10’daysa yönetici bakış açısı ele alınmıştır. Burada yöneticiler açısından önemli olan mevzuatı bizzat uygulamak zorunda değillerdir. Ancak, personellerinin uygulamasını denetleme yükümlülüğüdür. Seale, yöneticilerin daha fazla dikkate alınmaları gerektiğini belirtmektedir çünkü yöneticiler kurumsal farkındalık, kurumsal politikalar, planlamalardan hizmet alımına, öğrenci destek hizmetlerine kadar etkilidirler.
- Yazar ünite 11’de erişilebilirliği kurumsal değişim teorisi kapsamında ele almaktadır. Bu teorinin kurucusu Nobel ödüllü bir ekonomist olan Douglas North’tur. Ekonomik bir yaklaşım olmasına karşın kurumsal değişim yaklaşımı eğitime de uygulanmıştır. Burada yasalar temel etken olarak varsayılmıştır. North’a göre kurumlar formel kurallardan ve informel kısıtlamalardan ibarettir. Formel kuralların işleyişi için informel kısıtlamalar elzemdir. North’un kurumsal değişim yaklaşımı politik ve

ekonomik bir kuramsal çerçeve olmasına karşın, Konur tarafından eğitime de uygulanmıştır. North tarafından ortaya konan ve Konur tarafından uygulanan kuramsal değişim kuramsal çerçevesi erişilebilirliğe sosyo-politik tutumların anlaşılmasında yararlıdır. Ancak Seale'ye göre erişilebilirlik mevzuatları yararlı olsa da tek başına uygulamaları değiştirmekte yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, kuralların ötesinde bir kavramsal çerçeveye gereksinim vardır.

- Ünite 12'deyse yazar, etkinlik kuramından (activity theory) söz eder. Etkinlik kuramı hem teoridir hem de pratiktir. Etkinlik kuramına göre, "etkinlik" araştırmanın temel ögesidir. Etkinlik kuramı, uygulayıcılarla kurallar arasındaki ilişkiyi anlamaya yardım eder. Bu yaklaşım tahminiden çok betimsel bir yaklaşımdır. Etkinlik minimum anlamlı bağlam olup bireysel davranışları anlamaya katkı sunar. Etkinlik kuramı erişilebilir e-öğrenme topluluklarının uygulayıcılar için oluşturduğu kuralları anlamaya da katkı sunar. Etkinlik kuramı kuralların da ötesine geçmeyi hedefler; topluluk, araçlar ve iş bölümü üzerinde durup bunlar arasındaki ilişkiyi anlamayı sağlar. Etkinlik kuramı üç unsurdan oluşur; bunlar, özne, nesne ve araçlardır.
- Ünite 13'te yazar konuyu öğrenme toplulukları açısından inceler. Öğrenme toplulukları kuramı e-öğrenme uygulayıcıları ve araştırmacılar tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Wenger'a göre bir öğrenme topluluğu üç boyuttan oluşur: bunlar karşılıklı etkileşim, ortak hedef ve de paylaşılmış repertuardır. Wenger'ın öğrenme toplulukları kuramı e-öğrenme topluluklarına verilen sosyo-kültürel tutumları inceler. Burada bu toplulukların ortak bir paydada buluştukları varsayılmıştır. Bu yaklaşım kural ve kaidelerden çok somut katılımı ön planda tutmaktadır.
- Seale, kitabın sonuç bölümü olan ünite 14'te "köprülerin inşası" başlığı altında, "gökkuşağı modeli"ni ileri sürmektedir. Burada sosyal ve politik konularda mükemmel çözümlerin olmadığı vurgulanmıştır. Her bir rengi bir paydaşı (üst yöneticiler, personel eğitmenleri, destek hizmetleri, teknologlar, öğretim elemanları ve öğrenciler) ifade eden gökkuşağını kısmi erişilebilirlik çözümlerinden optimale giden bir köprü olarak nitelendirir. Bütüncü ve referans modelleri dinamik bir analiz yöntemi sunar. Erişilebilirlik çok katmanlı ve karmaşıktır. Tüm paydaşların iş birliği şarttır. Tamamlamak gerekirse, uygulayıcılar kurallara uymaktan çok öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamakla ilgilenmelidirler.

Sonuçlar

Bu yapıt ülkemizdeki engellilik çalışmaları ve açık ve uzaktan ğretim açısından önemli bir referans kaynağı sağlamaktadır. Gerek kurumsal perspektif olsun, gerek öğrenme toplulukları ve etkinlik kuramları olsun, gerekse de paydaşların ortaklığı olsun; bu kitaptaki pratik ve teorik yaklaşımlar zaman ve uzama bağlı olmayıp tüm dünya için geçerli bir ereve sunmaktadır. Tekrar ifade edersek, 2006'da yazılmasına rağmen, erişilebilirlik ve e-öğrenme ve engellilik açısından, bu kitap hepimizin başvurabileceği bir başucu yapıtıdır.

Kaynakça

Seale, J. (2006). *E-learning and disability in higher education: accessibility research and practice*. Routledge.

Yazar Hakkında

Öğr. Gör. Süleyman ARI

Bilkent ve California Üniversitelerinden lisans ve yüksek lisans derecelerine sahip olup Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır ve aynı zamanda Uzaktan Eğitim anabilim dalında doktora yapmaktadır. Süleyman Arı evrensel tasarım, özel eğitim, bireyselleştirilmiş öğrenme ortamları ve erişilebilirlik konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

Posta adresi: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Kat:6 Eskişehir
Tel (İş): +90 222 335 05 80 - 2695
Eposta: suleymanari@anadolu.edu.tr